

P. K. A.

Beviis

paa

Sprog = Konstens virkelige Nytte,

Som en Fortale til den Afhandling, der er destinered til
følgende Tome

om

Oprindelsen til det Ord: Adel,

Forklared af

vores gamle Nordiske Allodial - Ret.

§. I.

Denne min Afhandling, som jeg første gang har den Ære, at underkaste under Deres Excellencers og samtlige Herrers gunstige Dom, angaaer Oprindelsen til det Ord: Adel. Skulde det opvække Riædsommelighed hos denne lærde Forsamling, at jeg opholder Dem med en temmelig vidtloftig Forklaring over et Ord; vilde jeg ønske, at jeg heller havde trukket et Gardine for mit Arbeide, og beholdet mine Tanker hos mig selv.

Men Deres Godhed og Retsindighed i at dømme, giver mig den Forsikring, endskiont Arbeidet kommer ikke fra en Mesters Haand, og svarer ikke til den grundige Skarpsigtighed, der geleider Dem i Deres Domme; at Materien alligevel ikke gandske skal mis- hage Dem.

5

§. II.

§. II.

Hvem ville siige, at al Kundskab om Ord, og Ords Oprindelser, bør ansees som en blot Tidsfordriv, som unyttige Malninger og Zitrater, som smaa Ting og Dukke-Toy, ikkun til at fornøye Lærde? Vilde vi lade enhver Ting beholde sin rette Værd, maade vi heller tilstaae, at Ord-Videnskab eller Sprog-Konst er een af de nyttigste, naar den ikkun tillige er grundig, og samled med fuldkommen Begreb om Tingen. Thi som Ord og Talen ere udvortes Billeder paa vore Tanker, det Mittel, hvorved Folk faae hinandens Mening at vide, det Baand, hvorved det menneskelige Kiøns Samkvem og Fællesskab baade indgaaes, og vedligeholdes, og følgelig den Grundvold, hvorpaa beroe alle de Lyksaligheder, som Menneskens Selskab fører med sig; Saa kand det heller ikke være en ringe og liden Magtpaaliggende Sag, at have retskaffen Kundskab om Ord.

Iblant alle de herlige Naturens Gaver, som den viise Skabere har forundt os, for at opnaae det Dyemaal, vi ere skabte til, er Fornuften uden Imodsigelse den herligste og ypperligste. Men hvad vilde vi rose os af Fornuft, om ikke Talen rekter Fornuften Haanden, og hvor liden Frugt kunde vi vente os af Talen, om vi ikke have lært tillige, ret at benytte os deraf, om vi ikke vide, baade selv at tale ret, og ret at forstaae andre? Disse Tre: Fornuft, Talen og Ord-Videnskab, hænge sammen som i en Kiæde. Den eene kand ikke bestaae uden den anden, og at borttage een af Deelene, det er at gjøre den hele Kiæde til intet.

§. III.

Det er noget utrolig stort, hvor meget Fornuften depender af Talen.

Man finder hos Philosophi saavel som Jurister endeel vigtige Beviiser paa Talens Nytte og Fornødenhed. Men iblant alle er
intet

intet vigtigere end dette, som tages af Fornuftens Dependance af Talen.

Hvor stort er det ikke, at Fornuften, den kostbare Klenod, som Skaberen har nedlagt hos et Menneske, efter den Foreeningsmaade, som Siælen her i Livet staaer udi med dette vores organiske Legeme, naar den ikke tillige underknyttes af Talen, bliver saa got som gandske borte? Da det nu ikke kommer saa meget an paa at tale som paa at tale vel og at bruge Talen ret; og dette ikke kand skee uden ved Hielp af Tale-Konsten, hvis Sag det er at bringe Talen vel an og vejlede den til sit rette Brug; sees heraf, at nægte Tale- eller Sprog-Konstens Nytte, at det i sig selv er det samme som at imodsig Fornuftens Brug og at drive Fornuften i Landstygthighed.

§. IV.

De mange smukke etymologiske Afhandlinger, som vores anseelig lærde Sal. Etats-Raad GRAM i vores Kiøbenhavniske Societets Acter har fremlagt for den lærde Verden (nemlig i den 2den Tome Num. 3. om Skriftemaal, Num. 6. om Dimmeluge, Num. 9. om Herremand. Tom. 3. Num. 9. om Arilds Tiid. Tom. 5. Num. 2. Prøve af Danske Ord og Talemaader af det Engel-Sariske Sprog forklarede) disse ansees vel af rette Kiendere, saaledes som de virkelig ere, for en Lustre for vores Societet, men af andre derimod, hvis Maade det er, ikke at see videre end hvad der ligger lige for Fødderne, holdes de for unyttige eller i det mindste for lidet betydelige.

Dette har foranlediget mig til, den Tiid jeg selv ogsaa var falden paa en etymologisk Materie, at prælude noget lidet om Etymologiens rette Nytte, en Nytte, som af saa ret indsees, og at plaidere i en Sag, som billigen bør ansees ikke som en privat men public Sag angaaende en heel Videnskabs sande Værd.

Men det gif mig, som det ofte gaaer Skribentere, een Tanke fødte den anden saa længe af sig, indtil den Strøm af Tanker havde

fort mig bort fra min destinerede Cours. At derforø Døren kunde passe sig til Huset, maatte jeg følge det Raad, som Diogenes Laërtius fortæller, at den Philosophus Diogenes gav Borgerne i Myndo, som var en maadelig Bye i Grækenland, men med en anseelig stoer Stads-Port, nemlig: At de skulle lukke Porten til, at ikke Byen maatte gaae sin Vey.

Jeg maatte forandre det, som i Begyndelsen ikkun var destinered til en Entrée og Indgang, til en besynderlig Afhandling. Og saaledes er denne Piece bleven til noget andet end den fra Begyndelsen af har været destinered til. Nu heder den: Et Beviis paa Sprog-Konstens virkelige Nytte.

§. V.

Man gjør ikke formeget deraf, om man siger, at Tale-Konstens Nytte strækker sig lige saa vidt som Talens, det er at sige, at den er nyttig for alle og enhver; Da det er ved Tale-Konsten fornemmelig vi komme til at høste Frugten af Talen, og den Nytte vi kunde vente os af Talen, foruden nogen Tale- eller Fornuft-Konst, ville ikkun blive ringe og meget indskrænket. Skulle vi forklare vores Mening for andre, sandelig det kommer fornemmelig an derpaa, at forklare sig vel, tydelig, beqvemt, tilstrækkelig og uden Tve-tydighed at give sine Tanker tilkiende. Jurister vide, om ingen andre, hvor meget det kommer an paa i Contracter og Testamenter for Exemple, nøye at forklare sig, og hvor skadelige Følger det ofte kand føde af sig om man tager Feil ikkun i et eeneste Ord. Og at derudi skulle bruges al behørig Forsigtighed, kunde ikke lettelig ventes af een, der ikke har lært at tale og skrive vel og accurat, det er at sige uden Hielp af Tale-Konst.

Men i sær er denne Konst nyttig og af stoer Betydning i Videnskaber. Der er neppe nogen Videnskab som jo behøver noyagtig Kundskab om Ord, følgelig behøver Hielp af Sprog-Konsten, om den ellers skal være grundig, og bringes til behørig Fuldkommenhed.

I Theologie, i Historier, ja i alle Videnskaber, naar det er vores Sag at benytte os af andre, eller at beraabe os paa andres Auctoritet, kommer det an derpaa, at man forstaaer en Auctoritet, og hvorledes vilde vi forstaae ham ret, naar vi ikke først har Sprog-Konsten inde, og besidde en critisk og grammaticalsk Kundskab om Ord?

Mit Ønemaal tillader ikke paa dette Sted en detail at vitse hvad Sammenhæng Sprog-Konsten har og hvorledes den staaer i Communication og er som beslægtet med enhver Videnskab i sær, og at bevise, at det bør appliceres paa samme hvad Cicero pro Archia siger om boglige Konster i Almindelighed: Omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur. Det kand være nok til en Prøve ikkun at være ved en og anden Nytt samme har i solides Videnskaber, for Exemp. i Fornuft-Læren, Historien og Lovkyndighed.

§. VI.

I Fornuft-Læren kommer det vel fornemmelig derpaa an, at vi vide at bruge Fornuften ret, til at undersøge Sandhed. Men dette kand ikke skee uden Ord. Skal der raisonneres fornøftig, vilde vi overbevise os selv, eller andre, da maae vore Fornufts Slutninger, vore Domme og Begreb over alt betydes med Syllogismer, Propositioner og Termini. Det er jo en Hoved-Sag i denne Videnskab, at man veed, at sammensøye retskafne tydelige Begreb med sine behørig Ord, at man lærer baade selv at tale beqvemt og at forstaae andres Tale.

All vores Fornuft beroer først og fornemmelig paa tydelige Begreb om den Ting, vi domme eller raisonnere om. Ved dette Mittel er det, at vores menneskelige Kundskab bringes til største Høyde af Fuldkommenhed, som kand opnaaes af os Mennesker i denne vores Ufuldkommenhed. Men i Philosophien er det en bekiendt Sag, at vi ikke kunde skille det eene fra det andet, følgerlig heller ikke

kunde komme til nogen tydelig Kundskab, uden ved Ord og Tale, og i saa Maade i Fornuft-Læren endogsaa behøve Tale-Konstens Hielp.

§. VII.

Hvor stort et Lys vilde det ikke give i den gamle Historie, i sær i den mørke og vanskelige Lærdom, de originibus gentium, om man havde fuldkommen Oplysning om gamle Sprog, om man vidste tilfulde deres Oprindelse, deres Sammenhæng og Fortplantning fra een til anden? Ingen kand herudi bedre være Dommere, end den lærde Leibnitz.

Hans desiderata circa lingvas populorum ad Dn. Podasta, Interpretem Cæsareum, transmissa, som Feller har ladet indrykke i Miscellanea Leibnitiana, p. 49. Num. XX. begynder hand saaledes: Cum nihil majorem ad antiqvæ populorum origines indagandas lucem præbeat, quam collatio lingvarum, sæpe miratus sum; Geographos & peregrinatores de lingvis scribere negligentius, nec specimen earum, nisi raro, exhibere &c. Det er vel ret hvad der meldes i Uffenbachi merkwürd. Reisen p. 199. T. I. at hand skal have svared von der Hardt i Helmstad: At man sikkerst og vissest kand slutte *Origines lingvarum af Originibus gentium*, forstaae, om man havde tilstrekkelig Kundskab de Originibus gentium. Men naar den ikke haves, hvorfor skulle man ikke bruge dette Argument af affinitate & origine lingvarum, til at udsøge Originem gentium, lige saavel som man i andre Videnskaber i Mangel af demonstrativiske og apodictiske Beviiser, maae bruge argumenta probabilia? Naar man kun søger at udbringe Probabiliteten saa vidt skee kand og ikke lader sig nøye med løse, inanes conjecturæ.

§. VIII.

Jeg troer ikke, jeg tager feil, om jeg siger, at Ord Granskings Kønsten end og kand tiene til Oplysning om vore Forsfaders Sentiments i Videnskaber, og i saa Maade kand nogenledes bøde
paa

paa den Mangel vi har om Videnskabernes Historie i de ældre Tider.

I min Tractat om Fornuftens Dependance af Talen har jeg viist af Bemerkelsen af Ordet: Døve og at døve, hvad Tanke de Gamle formodentlig have havt om de Døves Forstand.

Hvorledes etymologiske Beviiser ydermere kunde tiene til at legge vore Forfædres Moral for en Dag, derudi vil jeg fremlægge følgende Anmerkninger til Prøve.

Om vore Forfædre have gaaet saa vidt i at philosophere, at de i deres Moral har lagt det bekiendte Principium til Fundament: At vi bør gjøre det, hvorved vores Lyksalighed befordres og derimod lade alt hvad der strider derimod; vil jeg lade staae ved sit Vord; at jeg ikke skal synes at være for vidtloftig i mine Slutninger. Saa meget holder jeg for vist, at de have indseet vore moralske Sierningers naturlige Følger, nemlig det Onde og Gode, som naturligvis er sammensføyed med vore Sierninger, selgelig have vidst at sige af naturlige Belønninger og Straffe. Jeg meener dette kand sluttes af vores Danske Sprog, eftersom de have udvalgt saadanne Ord, til at betyde Dyd og dydigt, som have Navn af Gavn og Nytte. Saaledes har Dyd (olim Dygd vel Dugr) sit Navn af at Duga, hodie at due ∴ valere, auxilio esse (See Gudmundi Lex. Island. Tit. Eg dugur. O. Verelii Index L. V. Scyto - Scand. Tit. Duga & Dugr) from af at fromma, ∴ gavne, være nyttig (See i sær Wachter i hans Glossario german.)

Tjeneste bemærter saavel en Pligt, eller Sierning, hvormed den eene tiener den anden, som Nytten og Fordeelen af samme. Tvertimod har de holdt en udydig tillige for unyttig, hvorføre anøttug Mand, item anøttug Sion i vore gamle Love betyder saavel en skarnagtig som en unyttig og uduelig. Og ligesom de have vidst, at Laster i sig selv ere skadelige, saa har de og anseet Straffen som en Medicin og Reparation for den Skade, bonum privatum og publicum taget ved Laster og Misgierninger, hvorføre de Gamle har kal-

det

det Straffen: Bod og at straffe bøde, hvilke Ord efter deres første og almindelige Bemærkelse give tilkiende en Erstatning og Bederlag for paaførte Skade,

Hvad for Begreb vore Forfædre have havt i Moralen, kand man ikke bedre lære end af Ordene, hvormed de have villet tilkiendegive deres Begreb. Men at deres Begreb visselig have været accurates og fecondes, derudi meener jeg, at følgende Ord-Anmærkninger kunde være Beviis nok.

Ret, sensu primitivo, er det samme som jus eller lex hos Romerne. Naar det tages for et attributum actionis, bemærker det baade Justum, saavel som rectum, verum, genuinum. Man seer deraf, at de har forstaaet ved ret justum det som er retted efter Loven og overeensstemmende dermed. I sær troer jeg de have havt for Dyd den indvortes Retfærdighed og et oprigtigt Sinds Beskaffenhed. Jeg slutter det deraf, at ret bemærker ofte verum & genuinum, noget oprigtigt og retskaffen. Hvorfore og den Talemaade: *Ut gaæe ret frem*, naar den bruges sensu morali, sættes imod Falskhed, Skæmt og Hykklerie. Retviis betyder gandske vist noget meere end et blot indvortes retfærdigt Menneske. Retfærdig er een der er færdig til at gjøre ret. (a) Retfærdig supponerer da et studium animi, en indvortes Sinds Tilbøielighed til ret og billigt. Den supponerer ogsaa en habitude. Saa man seer heraf, at vore Forfædre have været ligesaa skarpe i deres Moral som Stoici og andre Philosophi, der sætte Dyd og Retfærdighed in habitu justè agendi.

Det er vist, at vore gamle Forfædre ved Dyders Navne fornemmelig have havt Henseende til Sindets indvortes Beskaffenhed.
Der.

(a) Ligeledes deriverer Wachter *bussfertig* og *leichtfertig* af Adj. *fertig*. Færdig har maaskee sit Navn af færd, iter, profectio, som Winslov holder for i hans *Farrago arctoa*, og færd igien af at fare. Saaledes er *hoffærdig* een, der er færdig at gaæe til Hofve, eller maaskee een, der vil fare høyt af Sted. Salig Gram derimod deriverer *hoffærdig*, *retfærdig* og hvad flere Ord der endes med *færdig*, af det Engel-Sariske Ord: *Ferth* ∴ *animus*, mens, spiritus. Det Kjøbenh. Selsk. Skrifter Tom. V. p. 83. 171.

Derfore heder Gavnild for Er. een, der er mild til at give, det er at sige, een, der giver af et got Hierte.

I Misgierninger ogsaa have de efterfulgt samme Regel, som Keyser Hadrianus: In maleficiis voluntatem spectari, non exitum. Man kand slutte det iblant andet af det bekiendte gamle Ord: Nid-
Dingsværk, om det ellers, som jeg meener, har sit Navn af nid, 3: Misundelse, Ondskab (under hvilken Notion *Neithis* endog forekommer hos Ulfilas in Evangeliorum versione Gothica Matth. Cap. XXV I. v. 18.) (b) Thi saa er Niddingsværk, efter sin første og egentlige Bemærkelse, et Værk eller Gierning, som skeer med Forsæt og af Ondskab.

Kand vel nogen have meere Accurates og eftertrykkelige Notioner om Dyder og Laster end de man kand slutte sig til, at de gamle Danske have havt, af følgende Ord for Er. Villie, Begjære, god, gudelig, ærlig, hæderlig, forarge, forvidende, unde, misunde?

Med det Ord: Villie have de tilkiendegivet Sindets Tilbøielighed til en Ting. Man kand slutte det deraf, fordi Villien bemærker egentlig: Hengivenhed til, eller Behag i noget, hvorpaa villig og Lovens Ord: Vild, 3: Partiskhed, *studium partium*, kand tiene til Bevtis.

At de have vidst at sige af regula appetituum: quicquid appetimus, id appetimus sub ratione boni, det kand man slutte af Ordet at begjære, som har sin Oprindelse af giærne quasi: Giærne at ville 3: at ville det, som vi ansee for got.

God

(b) Jeg synes denne Derivation er rimeligere end af Nid: *Convitium*, *imprecatio*, saaledes som vres lærde Resenius deriverer Nidding i hans Anmærkninger til Canuti Mgn. Bitterlags Ret. Nid, Misundelse, Ondskab, er uden Evil *sealus primitivus*, hvoraf de øvrige Bemærkelser have faaet deres Oprindelse.

God har sit Navn af Gud, som Gudmundus Andreae i sit *Islandske Lexicon*, og Resenius i sine *Anmærk. til Woluspa Strophi* 6. rettelig erindrer. Saa at god har bemærket det samme som vi kalde nu gudelig, qvasi Gud liig, een, som efterfølger Guds Egenskaber, og i sit Liv og Levnet søger at ligne Gud.

Ærlig, hæderlig, 3: een, der er liig den Hæder og Ære, som hand har (c) det er at sige, der svarer til sin Ære. Ved Ære forstaaer man andre Folkets Opinion om vores Fuldkommenhed. Ærlig er da den, som virkelig er saadan dydig og oprigtig Mand, som hand holdes for at være af andre.

Ved Forargelse have de forstaaed den Anledning og de Motiver een giver en anden til noget Ont; Thi at forarge har sit Navn af arrig, ond, og betyder da at gjøre en Ond.

Endeel have meent, at det *Latiniske Curiosus* ikke kunde accurat exprimeres med et Ord paa *Dansk*. Thi at nysgierig ikke nær siger det samme som *curiosus*, allerhelst det som oftest bruges *malo sensu*, kand ikke nægtes. Men at samme have taget seil, derudi tiener til *Beviis* baade det Ord forviden, saaledes som vores berømmelige *Etats-Raad Gram* (i hans *Prove af Danske Ord og Talemaader* forklarede af det *Engel-Sariske Sprog*, som findes i den 5. Deel af vores *Societets Acter* pag. 145.) *deriverer Oprindelsen*, og fastsætter dets *Bemærkelse*, saavel som et andet gammelt *Dansk Ord: Giærnviden*, som endnu *conserveres* i mit *Føde-Land Borringholm*.

Den

(c) Vel er det saa, at i de fleeste *Adjectivis*, som endes paa *lig* er *lig* ifkun en blot *Termination*, som tilkiendegiver *facilitatem* & *qualitatem*, som *Pontoppidan* siger i hans *Grammat. Danica* p. 245. eller *similitudinem*, som *Wachter* erindrer in *Prolegom. ad Glossar. German.* Dog er det klart, at adskillige af disse Ord virkelig ere sammensatte med *Adject.* liig *similis*, for Ex. *Mandelig*, som er en *Mand liig*. *Venlig*, *Kærlig*, som er en *Ven*, eller den der har en anden *kær*, liig. *Hærlig*, *splendidus*, som i *Pragt* vil være *Herrer* og *store Folk liig*.

Den Definition, som Leibnitz i Fortalen til hans Codex Juris Gentium Diplomati, giver paa at ælste, scilicet: Felicitate alterius delectari, har hand anseet for saa vigtig og betydelig, at hand endog har meent, den kunde tiene til at hæve den bekiendte Controvers, de amore puro.

Den maae være saa vigtig som den være vil, saa synes jeg ikke rettere, end at det jo kand sluttes af det Danske Ord: at unde, at vore Forfædre have havt samme Definition for Dyrne som den store Leibnitz har villet passere for Inventor af. Thi at unde, olim unna, bemærker efter Ordets ældgamle Bemærkelse baade at ville, at give, saavel som at finde Behag og Fornøjelse i noget, hvorom kand sees Gudmundus, Verelius, Somner og Wachter i deres Glossarier. At unde en vel er da at finde Behag derudi at det gaar en vel. Et det ikke det samme som Leibnitz kalder: Delectari felicitate alterius?

Saaledes tvertimod at misunde een noget, det er at finde en Mishag i at det gaaer en anden vel, eller at hand nyder noget Got. Det er jo det samme som naar accurate Philosophi definere invidiam ved tædium ex felicitate alterius.

At de gamle Danske i deres Moral have vidst af Definitionibus realibus at sige, kand man see, som jeg meener, af det Ord: Misfund v. Misfundhed. Da jeg for nogle Aar siden af en lærd god Ven blev spurgt om Oprindelsen til dette Ord, og jeg ikke syntes at kunde bifalde enten Gudmundo Andreæ eller Verelio, hvoraf den første deriverer det af: myge ɔ: at skaane, den anden af kunna imputare; Er jeg falden paa den Tanke, at det har sin Oprindelse af mis, hvilket in compositis (ligesom mes hos de Franske) betyder noget Ont, for Er. at mistroste, misbruge, mistænke, misunde, Misgierning, Misforstand &c. og at kunna live kenna ɔ: kiende. Er denne Derivation, som jeg troer, rigtig, betyder Misfundhed efter Ordets Oprindelse en Kundskab om en andens Onde, eftersom den Dyd Misfundhed virkelig har sin Oprindelse

deraf og opvækkes derved, at vi betragte og lære at kiende andres Nød og Elendighed.

Skulle dette ikke være nok til at legge for en Dag de gamle Dan-
skes moralske Principia, og til at gotgiøre Sprog-Konstens Nytte endog
in Historia Literaria? Til et Beviis at vore Forfædre, om ikke ved
Skrifter og moralske Systemata, saa dog ved Ord og Blosfer, have
givet tilkiende deres grundige Indsigt i Moralen.

§. IX.

Saa vist som det er, at Forklarings-Konsten forudsætter Cri-
tique og Philologie, og førend man kand undersøge Lovens rette
Mening, at man først bør vide veram lectionem; Saa klar en
Sag er det, at Sprog-Konsten er af stor Vigtighed for en Jurist.

Ingensteds kand Hermeneutiqven have større Nytte end i Lov
og Ret. Skulle Lovene forklares, spørges der om Contracter, om
Testamenter, om Vidners Udsigende, om Instrumenter og skriftlige
Beviser: Hvorledes de skulle forstaaes, og hvad der er en andens
rette Mening? da kand der ikke svares noget Grundigt og raisonnable,
med mindre Hermeneutiqven kaldes til Hielp. En Videnskab, som
af Fornødenhed har gjort sig necessaire hos Jurister, ligesom Geome-
trie fordum hos Ægypterne. Et Ord allene, ja vel en eeneste Par-
tikel, har ofte forarsaget Processer, der ikke have kundet faae deres
non plus ultra, førend ved Kongens høyeste Ret. Det Latinske Ord
As, som saa mange brave Mænd, af de gamle, Volusius Mæcianus,
iblant de nyere, Guil. Budæus og Joh. Frid. Gronovius, have com-
mentered over, har i Middel-Alderen været et Tvistsens Æble, og
dette eene Ords Undersøgning har været saa frugtbar (som Henricus
de Secusia, Cardinalis Ostiensis, fortæller i hans Forklaring over
Cap. I. X. de Testam. at hand har hørt af hans Læremester Azo,
vid. Conring. de Origine Germ. C. 21. p. 126. & in Qvæst. Hist. de
Irnerio, pag. 329. & 330.) at den har givet Anledning til, at stu-
dium Juris Civilis, som i mange Lider var uddød og begravet, i
det

det 12te Seculo blev igien indbragt i publicques Skoler i Italien, og fik derved ligesom nyt Liv og Kræfter.

Jurister fortiene ogsaa den Berømmelse, at ingen har sat større Pris paa, eller bedre har vidst at benytte sig af Hermeneutiquen, end de. Der har vel iblant dem, som iblant andre, i sær i de barbariske Tider, været endeel der ikke har bekyndret sig meget om Ord, men har meent, at Ord-Videnskab var ikke deres Profession vedkommende. Af sig Sentiment var den Lovkyndige hos Gellius, Noct. Attic. Lib. 16. Cap. 10. der svarede (da hand blev spurgt, hvad det Ord Proletarius, i de 12. Tablers Lov, betydede) Juris sum, non rei grammaticæ, peritus. Bartolus à Saxo Ferrato, den i sin Tid berømmelige Glossator, hand som har Titul af Juris speculum & lucerna, hand som i Spanien i sær havde sat sig i nok saa stor Auctoritet, som Papinianus, i Keiser Theodosii Junioris Tid, i Italien, l. un Cod. Theod. de Resp. prudent. nemlig at i disputable Materier burde den Mening prævalere, hvilken hand inclinerede til. Hand, siger jeg, har meent det samme.

Naar hannem blev forekastet, at hand ikke talte accurat Latin, skal hand have forsvaret sin Barbarie med et ligesaa barbarisk Svar: De verbibus non curat Ictus. Pancirollus, de claris legum interpretibus. Lib. 2. Cap. 67. Dog, naar man undtager det barbariske Ævum, har der altid været brave og anseelige Jurister, endog i de ældste Tider, der have indseet den fornødne Sammenhæng, der er imellem Ord-Videnskab, og Lovkyndighed. De saa Levninger, man har tilovers, af gamle Romerske Juristers Skrifter, og i sær det hele Corpus Juris Justiniani, tiener til et suheldkommen Beviis, at Juristerne ikke have holdt nogen Materie værdigere og tienligere, at anvende deres Arbeide paa, end Forklarings-Konsten, og den Deel af Lovkyndighed, som handler de verborum significatione. Den største Deel af dem vare Tilhængere af den Stoiske Philosophie, og som det var denne Sectes Maade, at de gjorde sig megen Umage, for at udsøge Ordnes Bemærkelser og Oprindelser, saa have Juristerne ogsaa herudi trædet i deres Læreres Fodspor. Edm. Merillii Obser-

vat. Lib. I. Cap. 10. Og man kand sige om de fleeste af dem, det samme som Gellius om Antistius Labeo, den bekiendte Hovedmand for Proculeianerne, l. c. Lib. 13. Cap. 10. *Latinarum vocum origines rationesqve percalluerat, eaqve præcipuè scientia ad enodandos plerosqve Juris laqueos utebatur.*

Endog i vore Tider ansees Forklarings-Konsten for saa vigtig en Deel af Lovkyndighed, at offentlige Lærere i Lov og Ret, ved en-deel Universiteter, skamme sig ikke ved at hede Professores Tituli de verborum significatione. Ja jeg gjør ikke for meget, om jeg siger, at ingen, enten theoreticè eller practicè, kand bedre lære en grundig og brugelig Forklarings-Konst, end ved Lovkyndighed, og i sær ved at læse Romerske Love, og deres Commentatores. Hvad Under? efter som den hele Lovkyndighed er ikke andet, end en Forklarings-Konst, og en Lovkyndig bemærker det samme, som Lovens Fortolkere.

§. X.

Hidindtil er som oftest talt i Flæng om Sprog- og Ord-Brandfningens eller Ord-Forsknings-Konst (Saaledes kalder Pontoppidan Gramm. Dan. pag. 535. Etymologie paa Dansk) efter som den første indbefatter den sidste, og den eene ikke kand bestaae uden den anden. I den heele Sprog-Konst er visselig den Deel, som haver med Ordnes Oprindelser at gjøre, den vigtigste og fornemmeste. Skal det i Almindelighed kaldes en grundig Videnskab, cognoscere rem ex causis, naar man veed, ikke allene at noget er, eller kand være, men i sær veed Aarsagen, hvorfors, saa kand heller ikke Ord-Videnskab uden Etymologie med rette kaldes grundig, efter som Etymologien indbefatter causas vocum essentielles, som den lærde Julius Cæsar Scaliger, der uden Modsigelse er en Judex competens i denne Materie, viser, baade af Sagens Natur, saavel som af gamle grædske Ord. Læreres Auctoritet, i den 13de Bog, de causis lingvæ lat. Cap. 185. seqv. Hvormed kand confereres Prolegom. Wachteri ad Glossar. German. Saa at Etymologie er en slags Philologisk Philosophie, og at undersøge Etymologien, er virkelig at philosophere i Sprog-Konsten.

Konsten. Ved Hielp af Etymologien er det, man stiger op til Stamme-Ordene, det er at sige saadanne Ord, der ere den første Rod og Kilde, og indbefatter Aarsagen til de nedstigende. Saa det er af Stamme-Ordet man skal lære ret, baade at skrive, at udtale, og at forstaae Derivata, derved er det ogsaa, man kommer til almindelige Begreb, hvoraf kand gives Raason til de nedstigende Ords adskillige, saavel som overeensstemmende, Bemærkelser. Vil man derivere vore nu brugelige Sprog fra deres første og ældste Grund-Sprog, vil man undersøge Sprogenes Slægtskab, vil man vide, hvad for Sprog der bør ansees, som adskilte Dialecter, som beslegtede med hinanden, som Grene af een Rod og Stamme, og i sær om man vil anvende denne Slags Undersøgning til sin rette Nytte, om man vil opluse og forklare disse beslegtede Sprog af hinanden indbyrdes; I alt dette, siger jeg, er det en bekjendt Sag, at Etymologien, som henleder os til Stamme-Ordene, gjør det meeste. Saa det er heraf klart, at slutte, at Etymologien, ligesaa lidet som den heele Sprog-Konst, bør henregnes iblant unyttige og ørkesløse Undersøgelser.

S. XI.

Herved maae det nu forblive for at vise Tale-Konstens Nytte. Jeg vil ikke opholde mig længere ved denne Forsvars-Tale, at den ikke skal ansees for en ufornoden Plaidoyer i en aabenbar retfærdig Sag.

Vi vide maaskee her i Livet ligesaa lidet Tale-Konstens som Talens rette Nytte og Brug i nogen Fuldkommenhed. Maaskee det er ikkun den mindste Deel deraf, hvad vi endnu har nævnt. Maaskee Bankundighed, og vores her i Livet indskrænkede Forstand, hænger et Dække for vore Dyne, at vi herudi, som i andet, ikke kunde indsee Dybet af Guds viise Hensigter. Den rette Nytte og Brug deraf er maaskee et Reservatum, som staaer tilbage for os, indtil vi oversættes i en fuldkommere Stand. Den uskatteerlige Lykosalighed, som her i Livet er det eeneste Haab for de Troende, kand maaskee ikke bestaae uden en slags Tale, maaskee vi i det andet Liv komme til at høre nogle for os, her i Livet, uudsigelige og ubegribelige Ord, og maaskee

maaſkee vi ſelv komme til at tale et guddommeligt Sprog. Det gøres ikke fornøden at beraabe ſig paa Talmudisternes, R. Jochannans og R. Israels Vidnesbyrd, ſom ſige: At hvert et Ord af Guds Mund deeler ſig i 70. Sprog. (d) Vi vide disuden, at Guds Wiisdoms Love langt overgaaer al menneskelig Fornuft og Indſigt, og at vi derfor ikke kunde vide, paa hvad Maade det behager Gud, det uendelige og ubegribelige Vaſen, i et andet Liv at giøre ſig deelagtig for os, og hvad Midler Guds Wiisdom har deſtineret for os, hvorved hand hiſſet vil give os Deel i hans uendelige Fuldkommenheder. Maaſkee derfor den Tid endnu ſtaaer tilbage, at vi forſt ſaae vore Dyne opladte, til at indſee, hvor koſtbar en Skat os er betroet i Talen.

§. XII.

Vel er det ſant, at hvor fuldkommen endogsaa vores Kundſkab er, om Ord og Sprog, at den medfører alligevel ikke nogen umiddelbar Nytte til vores Lyſaligheds Befordring, den har ikke naturalem, ſed in opinione fundatam, utilitatem, ſiger Leibnitz, in Orio Hannoverano. P. 2. §. XX. pag. 148. Man maae ogsaa tilſtaaе, at den ſtorſte Deel af vores Liv maae henvendes paa denne og andre instrumentelles Videnskaber, og at den mindſte bliver tilovers til det nyttige og fornødne. Jeg maae endnu engang beraabe mig paa Leibnitzes Ord: Si una lingua eſſet in mundo, ſiger hand l. c. pag. 147. accederet in effectu generi humano tertia pars vitæ, quippe quæ lingvis impenditur. Men ſom det ſtaaer ikke i vores Magt, at forandre Verden, ja Skaberens ſelv, for at ikke overtræde ſine evige Wiisdoms Love, har ikke vildet, eller kundet, indrettet Tingenes Natur anderledes, ſaa maae vi endog herudi priſe Guds Godhed, at hand har givet os tilſtrækkelige Midler, til at befordre vores Lyſalighed, og det paaligger os, ſom en Plikt, at bruge Midlerne ret, om vi ellers ville naae Dyemaalet. Vi maae benytte os af
Ord

(d) De ville dermed ſige ſaa meget, at alle menneskelige Sproa tilſammen betyde ikke ſaa meget, eller føde ſaa mange Begreb af ſig, ſom et eenſte Ord af Guds Mund.

Ord, paa samme Maade, som en Fremmed, der kommer i en stor vidtloftig Stad, af Gadernes Kundskab, for at have Gavn og Nytte deraf, saa længe vi opholde os her. Den nærværende Tilstand udfordrer det saaledes, at vi, foruden andet, maae besidde os paa Ord, og retskaffen Ord-Kundskab. Vilde vi have den gandske affkaffet, da bliver ogsaa al anden Videnskab, som den, der beroer en heel Deel paa Ord, en løs Bygning, uden Grundvold. Duæ sunt veritatum ideæ, siger Clemens Alexandrinus, Stromat. Lib. 6. nomina & res, nominibus autem ignoratis ipsæ qvoqve res necessariò ignorantur.

§. XIII.

Endelig er det ikke saa meget derom at gjøre, at bevise Etymologiens Nytte, som at bruge den ret. Alt hvad der siges, eller med Føje kand siges herimod, sigter allene til Misbrugen af denne Videnskab, at den ikke anlægges, eller anvendes ret, ikke mod Videnskaben selv. Misbrugen kand gjøre, at det, som i sig selv er nyttigt, bliver til unyttigt. I Videnskaber i sær bør een, der opofrer sig dertil, have lært, at gjøre et fornuftigt Val, og at skattere en hver Ting efter sin rette indvortes Værd, hand maae vide, altid at have sin Hensigt til finem ultimum, at skille det subsidiaire fra det principale, at gjøre Forskiel paa det meere og mindre Fornødne.

Det er derfor en Misbrug af dette Studium, om een vil stædse blive hengende ved Skallen, om hand opholder sig ved unyttige Undersøgninger, om hand hengiver sig saa gandske og aldeeles til at efterforske Ord, at hand aldrig kommer til Tingen, der betydes ved Ord.

Thi hvor meget man end ogsaa vil gjøre af Ord og Ord-Videnskab, saa er det dog u-imodsigeligt, at Ord i sig selv have ingen Nytte, men ikkun for saa vidt de ere involucra rerum.

Vi bør derfor bruge Ord paa samme Maade, som Seneca fortæller om Chryssippo, Lib. I. de benef. Cap. 3. Chryssippus, siger hand, penes quem subtile illud acumen est in imam penetrans

veritatem, rei agenda causa loquitur, & verbis, non ultra quam ad intellectum satis est, utitur.

Foruden dette bør en Etymologus tage den Pligt i Agt, der paaligger ham, saavel som alle Elskere af Sandhed i Almindelighed, at hand ikke antager noget uden Raison. Man kand ikke negte, at iblant alle er der ingen, som leeger meere med Jndfald, og holder deres extravagante ingenium mindre i Tøysen, end Etymologi. Endog hos de største og fornemste af dem finder man Etymologier, hvorudi Derivatium og Primitivum ere saa langt fra hinanden, quantum distant aera lupinis. For at faae det eene ligelydende med det andet, maae de støbe Primitivum om i saa mange Former, at Derivatium tilsidst beholder ikke et eeneste Bogstav til sælles med sit Stamme-Ord; og for at faae dem, i Henseende til Bemærkelsen, til at stemme overeens, maae det eene, saa got som ved Haar og Hals, trækkes hen til det andet. Det gaaer til som Sarasin siger: En matiere d'etymologie les mots sont comme des cloches, à qui l'on fait dire ce que l'on veut. Hvem, for Ex., skulle have tænkt, at det franske Ord laquais kunde derivatives af det latinske Ord Verna, om ikke den store Ord-Lærere, Ægidius Menage, (hand som fik den Berømmelse af Dronning Christina: Certainement M. Menage est un tres sçavant & tres-honnête personnage, mais il est le plus incommode du monde, il ne sçauroit laisser passer le moindre mot sans son passeport, il veut sçavoir d'ou il vient, & où il va) om hand ikke havde lært os det? En Rudbeck, en Goropius Becanus, en Herm. von der Hardt, med mange fleere, kunde forsyne os med Mængde af Exempler, om det var os derom at gjøre at criticere andre.

Etymologi ere ikke saaledes privilegerede, at de frem for andre maae debitere noget uden Raison. Hvorfore en Etymologie, saavel som al anden Lærdom, om den skal finde Bifald hos fornuftige Folk, bør være geleidet af Jugement, og bygged paa tilstrækkelig Raison, og faste Fundamenter. I den Henseende er det, at Cicero (in Topicis ad Trebatium) kalder Etymologie *veriloquium*, fordi den

den skal være vera, sandfærdig, ∴ den skal stemme overeens med Sagens Natur. Etymologier supponere jo en Forvantskab imellem Derivatum og dets Primitivum, ut in hominibus quædam sunt cognationes & gentilitates, sic in verbis, siger Varro Lib. 7. de Lingva latina. Hvilken Sammenlignelse Wachter udfører meget smukt i Prolegom. til hans Glossarium §. 9. Ita sane est, nec aliter concipi potest. Quemadmodum enim cognati ex communi stipite ita voces à vocibus nativa quædam necessitate procreantur, sed à cognatis tantum, hoc est, similibus. Nam generatio secundum omnes Philosophos est productio similis.

Vil man nu vide, hvorledes den berømmelige Wachter videre paaستاer, at denne Ord-Slægtsskab skal være beskaffen, da heder det l.c. §. II. Cognatio, qva verum in voce obscura ostendere conamur, debet esse vera, genuina & scientifica, & in se continere debet causam & rationem, cur verum in voce necessario existat, vel debeat, aut possit, existere. Saaledes bør det ogsaa være, thi det er af Ordnes Lighed i Lyden og Bemærkelsen dette virkelige Slægtsskab, denne veritas cognationis skal bevieses. Hvor denne Lighed fattes, der er ingen Slægtsskab, og hvor ingen Slægtsskab er, der er heller ingen Etymologie.

Vel er det saa, at Sagens Natur tillader ikke, at man i Etymologier kand bringe det ud til rigoreuses og mathematiske Beviiser, men derfor er det ikke heller sagt, at man skal antage noget, uden al Beviis. Man skal bruge det Slags Beviiser, som passe sig paa dette Forum, og naar man gjør sin Sag saa rimelig, som meest mueligt er, da kand man sige om Etymologier det samme, som en celebre Philosophus siger om philosophiske Hypotheses: In causis rerum exponendis proximè ad veritatem accessit, qvi maximè probabilia docuit, eller hvad Varro bruger, at forsvare etymologiske Conjecturer med, naar hand siger, de Lingva Lat. Lib. 6. Qvi de originibus verborum multa dixerit commodè, potius boni consulendum, quam qvi aliquid neqviverit reprehendendum. Skulle

derfor den tit allegerede lærde Mand, Joh. Georg Wachter, naar hand, l. cit. §. 12. seqv. henfører til scientiam etymologicam, ikke alleene certa og probabilia. men endog possibilia, forstaae ved possibile (som hand uden Tvil ikke gjør,) det som Philosophi forstaae derved, nemlig alt, hvad der er frie for Contradiction: Synes hand virkelig at strække Ord-Gransknings Konsten alt for vidt. Thi hvem vilde vel bifalde, enten etymologiske, eller andre Sager, som virkelige og eksisterende Sandheder, ikke af anden Raison, end fordi de ikke ere contradictoriske? Det maatte jo synes at være alt for genereux paa Sandheds Bekostning. En Tings blotte Muelighed udgør ingen Sandhed, den er kun den første Dør og Indgang til Sandhed, den er det, som Leibnitz sagde om den Cartesianiske Philosophie: l'antichambre de la verité, der er endnu et stort Mellemrum, og en lang Vej, tilbage, førend man, egentlig at tale, kommer til Sandhed, og fuldkommen Visshed. En Etymologie er ingen Etymologie, uden den i det mindste er grundet paa nogen probalitet. Og det er ikke engang enhver Grad af Probabilitet, som enten herudi, eller i andre Tilfælde, skal formaae os, til at antage noget, som Sandhed. Vi maae endog herudi rette os efter juridiske Principia. Hvad Jurister lære, i den Materie om Beviser in quæstionibus facti, det samme bør ligesaa vel appliceres paa theoretiske Sandheder, naar Probabiliteter antages i Steden for Demonstrationer, nemlig: at en ringe Grad af Formodning, at en saa kaldet levis suspicio, udgør ingen Probabilitet, samt at en mindre Grad af Probabilitet altid maae vige for en større.

§. XIV.

Men naar jeg skal applicere dette paa min egen Sag, maae jeg frygte for det bekiendte Edictum Prætoris: Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur. Jeg vilde ønske, at denne min Tractat, om Oprindelsen til det Ord Adels, maatte være en Prøve paa en retskaffen Etymologie. Men jeg ønsker det kun, jeg venter det ikke. Jeg venter snarere, at tiene til Beviis, at
det

det er lettere at foreskrive Regler for andre, end selv at rette sig derefter. Alt det, jeg kand sige, for at legitimere mit Arbeide, er at denne etymologiske Undersøgning er, efter mit Tykke, een af de nyttigste. Thi foruden at den giver anledning til at forklare tillige en Deel af de vigtigste Ord i vore Love, da er det her ikke alleene om Ord at giøre, men vores Ord. Søgning leder os tillige hen til origines rerum. Den fører os til at oplyse adskillige betydelige antiqvitates Juris patrii; ved at undersøge Grunden til den almindelig vedtagne Etymologie, at Adel deriveres af *Uet*, finder jeg Anledning til at examinere hvor længe Adelskab, i sær fød Adels, har været til i Danmark, og udgiort en Stand for sig selv. Men i sær foranlediges jeg herved til et Arbeide, som jeg længe har havt Desein at lægge Haanden paa. Naar jeg skal viise Oprindelsen dertil, at Adels af Alders Tid hos os har bemærket det ypperste og kostbareste af alt Guds (ligesom *res mancipi* hos Romerne) og derfor har faaet visse Prærogativer frem for andet Guds, da føres jeg derved, saa vidt, som mit Nyemaal her tillader det, til at give en retskaffen Idée om vores gamle Nordiske Allodial-Ret. En Undersøgning, som iblant vore Danske Juridiske er en af de allervigtigste; Thi naar noget af vore gamle Love skal forhandles i de Materier om Fællesskab i Guds imellem Egte-Folk og deraf dependerende Arve-Maade, om Familiens- og Arve-Guds, om *jure retractus* og Adels-Ret, om Jords-Forbrydelse &c. &c. at sige, i de fleeste og vigtigste Materier maae endelig den bemelte Deel af vores ældgamle Jurisprudence lægges til Fundament.

Og siden herudi endogsaa forekommer i CHRISTIANI 5ti Love adskillige vestigia Juris antiqvi, saa beholder denne Undersøgning endnu sin Nytte i at forklare vore Love. Nyttens af denne Materie indskrænkes ikke inden vores Fædernelands Grændser alleene, den udstrækker sig endog til Tydskland og Italien. Jeg faaer herved Anledning til at give den første Prøve paa det som jeg ydermeere, om Gud vil i en besynderlig Tractat agter at viise per inductionem i de fleeste Materier, nemlig: paa de gamle Nordiske, i sær

vore Danske Loves store Nytte i at forklare leges germanicas medii ævi. Vi ville ogsaa faae at see, at denne Afhandling tiener til at forklare den gamle Longobardiske Lehns-Ret, og at man ikke kand faae det rette Begreb om Allodial-Godsens virkelige Natur og Beskaffenhed eller om den rette Forskiel paa Feuda og Allodia uden man hænter de rette faste Principia dertil af vores gamle Allodial-Ret; Saa at Materien i sig selv, saavidt jeg synes, ikke kand anses som lærd, det er at sige, som unyttig. Hvad Materiens Udarbeidning angaaer, da beder jeg, at Intentionen maae undskyldes Bærket.

Jeg har havt for Dyne de Love, som en retskaffen Etymogie bør indrettes efter. Jeg har søgt efter, at ulede Ordets Herkomst fra sin første Rod og Stamme. Jeg har stræbet, at gjøre min Sag saa rimelig, som jeg meest har kundet, og endskiont det er ikke mueligt i denne Materie, overalt at fremføre saa gamle og noyagtige Beviiser, som man gierne ønskede, saa har jeg dog ikke, som jeg synes, supponeret noget, uden Beviis, men har brugt det Slags Beviiser, der passer sig med Materiens Beskaffenhed. Om jeg herudi har exseqveret mit Dessein, og virkelig har præsteret det, jeg har vildet præstere, derudi vil jeg fidere paa andres Domme, heller end paa min egen.

